

The article is devoted to the psycholinguistics' peculiarities of lexical neologisms in Rivnenshchyna poets' texts and to the characteristic of apprehension of occasional innovations out of the context.

Key words: occasional innovation, psycholinguistics, apprehension, context.

О. Г. Поліщук

СЕМАНТИКА АВТОРСЬКИХ ПРИКМЕТНИКОВИХ НОВОТВОРІВ ІЗ КОЛІРНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті на матеріалі української поезії ХХ століття аналізується структура, семантика та стилістичні функції авторських прикметників з колірним компонентом.

Ключові слова: авторський прикметник, колірний компонент, семантика, українська поезія ХХ століття, метафора.

Серед оказіональних слів ад'єктивна номінація займає вагоме місце. Як відомо, у поетичному мовленні прикметники відіграють зображальну роль.

Традиційна образність властива авторським прикметниковим композитам із колірним компонентом. Складні прикметники-кольороназви щодо їхнього морфемного складу, словотвірної структури, семантики є об'єктом наукового вивчення багатьох дослідників (І.М. Бабій, Ю.С. Критенко, Л.Г. Савченко, Г.М. Вокальчук, Н.О. Данилюк, А.О. Стишова, Л.О. Пустовіт). Лексикологи детально схарактеризували прикметники із колірним компонентом, описали їхні стилістичні функції.

Детально проаналізувала словотвірну і семантичну структуру авторських новотворів із колірним компонентом О.М. Рудь. Авторка описала семантичні типи складних прикметників із препозитивним компонентом біл(о)-, жовт(о)-, золот(о)-, зелен(о)-, синь(о)-, голуб(о)-, блакитн(о)-, з номінаціями червоного спектра та одиниці з компонентом чорн(о)-.

Проте оказіональні прикметники-кольороназви як структурний елемент мови поезії, як постійне джерело поповнення загальномовного словника, засіб творення традиційних та індивідуально-авторських епітетів досі ще мало досліджені. Тим часом низка складних прикметникових утворень у загальномовному словнику мають постійну ремарку "поет.", "нар. поет."

Мета пропонованої статті – здійснити семантичний та функціональний аналіз авторських прикметників із колірним компонентом, що функціонують у текстах української поезії ХХ століття.

Чимало якісних прикметників має у значеннєвому обсязі сему 'колір'. Поява нових прикметників, які позначають відтінки кольору, є результатом збагачення знань людини про колірну картину світу. Основне призначення складних колірних сполук такого типу – виконувати номінативну функцію або ж бути оригінальними означеннями денотатів-субстантивів, напр.: *Летять на мене незабуті мрії, біленькі-білі, мов лелії / цвіт* (Б.Лепкий).

Серед композитів переважають складні прикметники з колірним компонентом. Проаналізуємо результати статистичних обчислень, що стосуються частотного розподілу оказіональних кольороназв (див. рис. 1.).

Найбільша кількість структурно-семантичних типів характерна для прикметникових утворень на позначення жовтого кольору та його варіантів: золотий, бурштиновий – 24%. Порівняно менша кількість типів – це композити, що є складниками мікросистеми червоного, сірого, синього, зеленого кольорів. Найменш уживаними є прикметники на позначення коричневого кольору – 1%

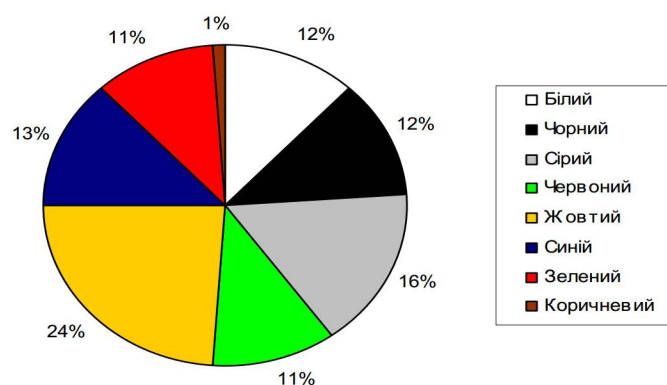

Рис. 1. Відсотковий розподіл кольороназв у поезії ХХ століття

В українській мові можливості передачі найрізноманітніших відтінків кольорів за допомогою складних найменувань практично не обмежені. Як відомо, у літературі назва кольору *білий* належить до однієї з найпоширеніших і часто використовується для змалювання портрета людини.

У поезії ХХ ст. складні прикметники, що позначають цей колір, мають ще й виразний оцінний компонент: *несмертельно-білий* (Ю. Клен), *байдуже-білий* (Є. Маланюк), *празниково-білий* (Б. Олійник), *божевільно-білий* (В. Стус) та інші.

Традиційне значення *чорного* кольору трапляється рідко, напр.: *сліпуче-чорний* (вугіль) у Б. - І. Антонича. Найчастіше інший компонент складного прикметника, що позначає колір, вносить у семантику одиниці емоційно-експресивну конотацію (негативну оцінку когось/чогось: *тучно-чорне* тіло (Євген Маланюк); передає трагізм ситуації: *І флейти кленів пробують ладки / Гіллям напруго-чорним* (А Малишко); увіразнює часове значення: *Червоні Гудзони в прачорному тілі!* (І. Малкович). Іноді компонент *чорний* вживається для характеристики внутрішніх якостей людини: *чадно-чорне* серце (І. Драч).

Мікросистема *сірого* кольору є проміжною між двома попередніми. Лексико-семантичне поле сірого кольору різноманітно представлено у поезії ХХ ст. Традицією лексеми *сивий, сизий, срібний*, окрім прямого значеннєвого характеру, вживаються у переносному значенні із переважно негативною конотацією [10, с.37]. Так, *сивий, срібний* і *сизий* кольори символізують вмирання: *Хіба кохання свят не дарував / Тобі щодня у будні чорноробні? / Хіба тебе я сонечком не звав, / коли в п'яті йшли хмари сивограбні?!* (А.Таран).

До найбільш репрезентативних в українській мові належить мікросистема *червоного* кольору, стрижневою одиницею якої є *червоний*. До мікросистеми входять також *багряний, кривавий, рожевий, рудий*. Прикметник *червоний*, окрім власне кольоропозначення, (*червонорозгий віл* (А.Малишко), *червоно-блискуча* кабіна (М.Бажан) може містити виразний оцінний компонент: *червоний* – це колір крові, колір революції: *червонозоряна* гвардія (Л.Первомайський), *червонопломінний* май (П.Тичина).

Коричневий колір трапляється у поезії ХХ ст. порівняно рідко (1%). Частіше вживаються лексеми, що становлять периферію мікросистеми: *рудий, смуглявий, карий*. У Т.Осьмачки знаходимо композит *карий-молодий*, значення компонентів якого зовсім різнопланові, проте з одного слова одразу вимальовуються дві ознаки – зовнішня риса (карий) і вік (молодий): *...вітер очі сірі, карі-молоді* гоїда, / *неначе* квітки на воді. (Т.Осьмачка).

Мікросистема *жовтого* кольору є найпоширенішою у поезії ХХ (див. рис. 1.) і містить такі назви: *буриштиновий, восковий, золотистий, русий*. Метафори з компонентом-прикметником на позначення *жовтого* кольору набувають традиційно-символічного звучання. Поетичною традицією освячується вживання піднесеного, з позитивно-емоційним змістом означення *золотий*, можливості лексико-семантичної сполучуваності якого різноманітні. Прямі асоціації з *жовтим* кольором трапляються дуже рідко, як от *прозоро-жовтий* у М. Рильського (поезія “Червоне вино”).

Семантика слів на позначення *зеленого* кольору досить прозора. Тут переважає зв'язок із рослинним світом, з конкретними явищами природи, тому такі метафори легко розшифровуються: *Коли земля колише сині сні, / Провісницю й провідницю весни, / Мою земну, зелено-чисту руту..* (А.Малишко).

До мікросистеми *синього* кольору зараховують назви *блакитного* і *голубого* кольорів. Лексико-семантичне поле *синього* кольору відзначається традицією у вживанні з іменниками “небо”, “очі”, “вода”: *... птах незнаний чорною стрілою / Перелетів зенацька над горою / І зник, немовби зовучи усіх / До обр'їв промінно-голубих* (М.Рильський).

Мікросистема *фіолетового* кольору включає у себе *фіалковий* і *бузковий* кольори, що мають відтінки змішаного *червоно-синього*. Найчастіше цей колір використовується у структурі метафор для опису ночі: *Вже сумно вечір колір свій міняв з багряного на сизо-фіалковий* (П.Тичина).

Таким чином, ми простежили значення найпоширеніших мікросистеми кольорів, що вживаються у поетичному мовленні ХХ ст. У цих авторів колір служить здебільшого для психологізації оповіді. Спостерігається загальна тенденція поетичного мовлення представляти ознаку у конкретних образах, називати барву опосередковано, через асоціативні зв'язки між поняттями. Несподівана лексична сполучуваність виявляє механізм творення індивідуально-авторських образів на ґрунті узвичаєних, загальнономовних, традиційних метафор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. М. Семантика, структура і стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. М. Бабій. – К., 1997. – 21с.
2. Бахиліна Н. Б. История цветообозначений / Н. Б. Бахиліна. – М. : Наука, 1975. – 228 с.
3. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття [Текст] : монографія / Г. М. Вокальчук ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко – Острого : Національний університет “Острозька академія”, 2008. – 536 с.
4. Грибова Л. О. Колір життя / Л. О. Грибова // Українська мова і література в школі, 1980. – №5. – С. 23–26.
5. Грибова Л. О. Кольори-антоніми / Л. О. Грибова // Українська мова і література в школі, 1981. – №3. – С. 21–28.
6. Капская А. П. Семантико-словообразовательная структура названий цветов в украинском языке : автореферат на соискание ученой степени канд. филолог. наук / А. П. Капская. – К., 1970. – 22с.
7. Критенко Ю. С. Семантична структура назв кольорів / Ю. С. Критенко // Філологічний аналіз, 1996. – Випуск №8. – С. 37–42.
8. Мазурик Д. В. Поетичні оказіоналізми: традиція і сучасність / Д. В. Мазурик // Культура слова. – Вип. 55–56. – К., 2000. – С. 45–51.
9. Рудь О. М. Функціонування складних слів з кольористичним компонентом у поезії ХХ століття / О. М. Рудь // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. праць, присвячених пам'яті професора С. П. Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – Ч. 2. – С. 100–104.
10. Савченко Л. Г. Семантика слів “сивий”, “сизий”, “сірий” / Л. Г. Савченко // Українська мова і література в школі, 1983. – №4. – С. 36–38.

Using the materials of Ukrainian poetry of the XXth century, the article considers the structure, semantics and stylistic functions of the author adjectives with colour component.

Key words: author adjectives, colour component, semantics, Ukrainian poetry of the XXth century, metaphor.

О.К. Степаненко

АДЪЕКТИВНІ БЛОКИ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ВЕРШИННИМ СОМАТИЗМОМ РУК-А